

INSON RUHIYATINING GEOGRAFIYASI: "JINOYAT VA JAZO" ROMANIDAGI METAFORALAR VA OBRAZLAR TIZIMI

Elmurodova Ruhshona

Navoiy davlat universiteti Tillar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi

1-kurs 1-A guruhi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20528105>

Annotatsiya.

Ushbu maqolada Fiodor Mixaylovich Dostoyevskiyning "Jinoyat va jazo" romonidagi ramzlar, etakchi metaforalar va obrazlar tizimi chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida asardagi makon (Piterburg shahri, Raskolnikovning "tobut" xonasi), ranglar semantikasi (sariq rang metaforasi) va qahramonlarning duaistik (ikkiyoqlama) tabiati yoritib berilgan. Shuningdek, bosh qahramon Rodion Raskolnikovning "egizak obrazlari" (Lujin va Svidrigaylov) hamda Injildagi "Lazar qissasi" orqali inson ruhining tanazzuli va qayta tirilish jarayonlari adabiy-falsafiy jihatdan asoslab berilgan. Maqola asarning detektiv syujet ortiga yashiringan chuqur psixologik qatlamlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Dostoyevskiy, Jinoyat va jazo, Rodion Raskolnikov, Sonya Marmeladova, metafora, ramz, Piterburg, sariq rang, dualizm, egizak obrazlar, Svidrigaylov, Lujin, vijdon azobi, Lazarning tirilishi, psixologizm.

Kirish: Fiodor Mixaylovich Dostoyevskiyning 1866-yilda chop etilgan "Jinoyat va jazo" romani jahon adabiyotidagi eng buyuk psixologik va falsafiy asarlardan biridir. Sirtidan qaraganda, asar oddiy qotillik va uning fosh etilishi haqidagi detektiv syujetga o'xshaydi. Biroq, Dostoyevskiy realizm chegaralaridan chiqib, inson ongining eng qorong'u qatlamlarini tadqiq etadi. Yozuvchi asarda har bir detal, shahar tabiati, ranglar, raqamlar va qahramonlar tizimiga ulkan ijtimoiy-falsafiy yuk yuklagan. Ushbu maqolada romandagi eng muhim metaforalar va obrazlar strukturasi mukammal ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi. Makon va Ranglar Metaforasi

Dostoyevskiy asarlarida fonga oddiy bezak sifatida qaramaydi. Makon — qahramon ichki dunyosining to'g'ridan-to'g'ri davomidir.

Piterburg — Ruhliy xastalik va ijtimoiy jahannam

Roman voqealari ro'y beradigan Piterburg shahri odatdagi muhtasham va aristokratik poytaxt emas. Bu — badbo'y hid anqib turgan, tor ko'chali, fohishalar, gado va mastlar to'la bo'g'iq makon. Havo yetishmasligi metaforasi: Asarda personajlar (ayniqsa, Raskolnikov va Porfiri Petrovich) doim "Menga havo yetishmayapti, havo beringlar!" deb takrorlashadi. Bu shunchaki jismoniy holat emas, balki jamiyatning botqoqqa botgani, ma'naviy inqiroz va inson erkinligining bo'g'ilishiga qaratilgan metaforadir. Sariq Piterburg: Romandagi eng yetakchi rang — sariq. Binolar sariq, xonadagi devor qog'ozlari sarg'aygan, sudxo'r kampirning buyumlari sariq, Soniyaning "sariq bileti" (fohishalik hujjati), Raskolnikovning yuzi ham sarg'aygan. Adabiyotshunoslikda bu rang jismoniy kasallik, ruhiy telbalik, kambag'allik va tushkunlik metaforasi sifatida talqin qilinadi. Tobut" xona — Ideologik qamoqxona

Rodion Raskolnikov yashaydigan olti qadamlik kichik xona asarda bir necha bor "tobut", "shkaf" yoki "dengiz kemasining kayutasi"ga o'xshatiladi.

Ramziy ma'nosi: Bu tor doira inson ongining o'z-o'zini cheklab qo'yishi va jamiyatdan butunlay uzilishining ramzidir. Raskolnikov aynan shu "tobut" ichida yotib, odamlarni "oddiy" va "g'ayritabiiy"

(Napoleonga o‘xshash qonun ustidan chiquvchilar) toifaga ajratuvchi dahshatli g‘oyasini o‘ylab topadi.

Tor xona — uning g‘oyaviy qamoqxonasidir. Qahramonning familiyasi tasodifiy tanlanmagan. Ruscha "raskol" so‘zi "bo‘linish", "ajralish" ma'nolarini anglatadi.

Obraz tahlili: Raskolnikov o‘zida ikki qarama-qarshi kuchni kurashtiradi. Bir tomondan u sovuqqon, mag‘rur, aql va mantiqqa tayanib, "Men odammanmi yoki suvarak?" deb qotillikka qo‘l urgan egoist; ikkinchi tomondan, u ko‘chada ot bosib ketgan Marmeladovning oilasiga oxirgi pulini berib yuboradigan, singlisi Dunyani himoya qiladigan nihoyatda rahmdil inson. U insondan uzoqlashgan zamonaviy jamiyat va dindan ayrilgan g‘arb sivilizatsiyasining inqirozdagi qiyofasidir. Sonya Marmeladova — Fidoyilik va Ilohiy muhabbat

Sonya — asarning ma'naviy markazi. Oilasini ochlikdan qutqarish uchun fohishalik yo‘liga kirgan bu qiz jismonan bulg‘angan bo‘lsa-da, ruhi mutlaqo toza qolgan.

Ramziy ma'nosi: Sonya — Xristiancha kechirim va cheksiz rahm-shafqat timsolidir. U

Raskolnikovning "dahshatli mantiq" dunyosiga "tirik qalb va tuyg‘u" dunyosini olib kiradi. Aynan Sonya unga o‘z jinoyatini bo‘yniga olishni, yer o‘pib tavba qilishni o‘rgatadi va Sibir surgunida unga hamroh bo‘ladi. Sonya — asardagi najotkor va nur obrazidir.

Lujin va Svidrigaylov — Raskolnikovning ruhiy ko‘zgulari

Dostoyevskiy adabiyotda "egizak obrazlar" texnikasidan foydalanadi. Pyotr Lujin va Arkadiy Svidrigaylov — Raskolnikovning "kuchli inson hamma narsaga haqli" degan nazariyasining hayotdagi real akslaridir. Personaj Ifodalagan g‘oyasi (Metaforasi) Raskolnikov bilan bog‘liqligi

Pyotr Lujin Siyosiy-iqtisodiy egoizm. "Avvalo o‘zingni sev, o‘z manfaatini o‘yla, shunda jamiyat boyiydi" degan g‘oya tarafdori. Raskolnikovning "shaxsiy manfaat yo‘lida to‘siqlarni yo‘q qilish" nazariyasini oddiy va tuban darajada hayotga tatbiq etadi.

Arkadiy Svidrigaylov Mutloq nigilizm va ma'naviy o‘lim. Yaxshilik va yomonlik chegarasini butunlay yo‘qotgan, faqat nafs va his-tuyg‘ular ketidan quvuvchi shaxs. Raskolnikovga: "Biz siz bilan bir xil qushmiz" deydi. U axloq qonunlarini buzib o‘tib bo‘lgan. Ammo uning ichki bo‘shlig‘i va vijdon azobi oxir-oqibat o‘zini otib o‘ldirishiga (suitsid) olib keladi. U — agar Raskolnikov tavba qilmasa, uni kutayotgan kelajak metaforasidir. Muhim Ramzlar va Injil Parallelizmi

Bolta va Qotillik — Aloqalarning uzilishi

Raskolnikov sudxo‘r kampirni bolta bilan o‘ldiradi. Bolta — an'anaviy rus adabiyotida dehqonlar quroli, qo‘pollik va kuch ramzi.

Metaforik ma'nosi: Raskolnikov kampirni chopganda, aslida o‘zining insoniyat bilan bo‘lgan barcha ma'naviy rishtalarini bolta bilan kesib tashlaydi. U qotillikdan so‘ng onasi va singlisini quchoqlay olmaydi, odamlardan nafratlanib qoladi. Bu ramz — gunohning insonni atrofdagilardan ajratib qo‘yuvchi xususiyatini ko‘rsatadi.

Lazar haqidagi qissa — Qayta tirilish

Romandagi eng muhim kulminatsion nuqta — Raskolnikov va Sonyaning Injildan "Lazarning tirilishi" haqidagi qissani o‘qishidir.

Metaforik ma'nosi: To‘rt kun qabrda yotib, Iso Masih tomonidan tiriltirilgan Lazar — bu aynan Raskolnikovning o‘zidir. U jinoyat sodir etgandan keyin ruhan o‘lgan edi. Uning jinoyatdan jazo muddatigacha bo‘lgan ruhiy holati qabrda yotishga qiyoslanadi. Sibirdagi katorga (surgun) va Sonyaning muhabbati esa uning ma'naviy qayta tirilish jarayonidir. Xulosa

Dostoyevskiyning "Jinoyat va jazo" romani inson vijdoni va ruhiyati haqidagi ulkan simfoniya. Muallif Piterburgning tor ko‘chalari, sariq devorlari va tobutsimon xonalari orqali inson miyasidagi chalkashliklar, xato g‘oyalar va ruhiy qiynoqlarni mukammal tasvirlab bergan.

Raskolnikovning kechinmalari shuni ko'rsatadiki, insoniyatga qarshi qilingan har qanday jinoyat — eng birinchi navbatda o'z qalbini o'ldirishdir. Asarning bosh metaforasi ham shunda: haqiqiy jazo qonuniy sud yoki qamoqxona emas, balki qonunni buzgan lahzadan boshlanadigan vijdon azobi va insonlardan uzilish fojiasidir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Dostoyevskiy F.M. Jinoyat va jazo. Roman. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.
2. Достоевский Ф.М. Преступление и наказание. – Москва: Художественная литература, 1983.
3. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
4. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent: Akademnashr, 2010.
5. Karimov N., Normatov U., Mamajonov S. XX asr adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1999.
6. Rasulov A. Badiiylik — bezavol yangilik. – Toshkent: Sharq, 2007.
7. Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Kamalak, 2016.